

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

**Ministerie van
Infrastructuur en Milieu**

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

Geachte voorzitter,

Op 20 september 2017 ontving ik vragen en opmerkingen van de vaste commissie voor Infrastructuur en Milieu over de uitvoering van de gewijzigde motie Lodders¹ over een vrijstelling van CRISPR/Cas9, naar aanleiding van mijn brief van 13 september 2017 over de stand van zaken van de uitvoering van die motie. Uw wens was om mijn reactie op die vragen en opmerkingen uiterlijk 25 september te ontvangen. Graag voldoe ik aan die wens.

Ik wijs erop dat de door de Europese Commissie georganiseerde *High-Level Conference 'Modern Biotechnologies in Agriculture – Paving the way for responsible innovation'*, die op 28 september zal worden gehouden, geen besluitvormende conferentie is maar een bijeenkomst waar aandachtspunten voor toekomstig Europees landbouwbeleid in relatie tot biotechnologische ontwikkelingen kunnen worden besproken. Mijn voorstellen staan niet geagendeerd voor bespreking of presentatie maar zijn uiteraard beschikbaar voor de deelnemers aan deze bijeenkomst. Indien er vragen komen, zullen die feitelijk worden beantwoord.

Ten slotte wil ik benadrukken dat het kabinetsbeleid gericht is op het stimuleren van innovatieve veredelings technieken die een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van maatschappelijke problemen, mits de veiligheid geborgd is. De uitwerking zoals voorgesteld, voorziet daarin.

Hoogachtend,

DE STAATSSECRETARIS VAN INFRASTRUCTUUR EN MILIEU,

Sharon A.M. Dijksema

¹ Kamerstuk 34 550 XIII, nr. 127

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

**Ministerie van
Infrastructuur en Milieu**

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

Inhoud

In mijn brief van 21 maart 2017² heb ik kenbaar gemaakt dat ik een voorstel voor het wijzigen van bijlage 1B zal uitwerken om daarmee uitvoering te geven aan de motie Lodders³. Met mijn brief van 13 september 2017⁴ heb ik u dat voorstel doen toekomen. Uitgangspunt daarbij is geweest dat – zoals ook is aangegeven in antwoord op Kamervragen van de PvdA⁵ – Nederland, in afwachting van besluitvorming door de Europese Commissie, de zogenaamde nieuwe plantveredelingsstechnieken als genetische modificatietechnieken beschouwt en daarmee de organismen die het product zijn van de toepassing van deze technieken als genetisch gemodificeerde organismen (ggo) die onder de Europese regelgeving ter zake vallen.

Uit dien hoofde is vrijstelling van bepaalde toepassingen van nieuwe technieken van de EU-richtlijn, waartoe de motie Lodders verzoekt, op twee manieren mogelijk. Dat kan enerzijds door een Europees geharmoniseerde interpretatie van de EU-richtlijn waaruit volgt dat de richtlijn niet voor die technieken en organismen geldt, of anderzijds door de EU-richtlijn te wijzigen en de betreffende technieken of organismen uit te zonderen zodat de EU-richtlijn er niet op van toepassing is.

Aangezien in EU-verband al tien jaar geen overeenstemming kan worden bereikt over een mogelijke Europees geharmoniseerde interpretatie en de Europese Commissie hiervoor nog geen voorstel voor nadere duiding heeft gedaan, is de optie die streeft naar een Europees geharmoniseerde interpretatie van de EU-richtlijn onhaalbaar gebleken. Mogelijk kan de bindende uitspraak van het Hof van Justitie in zaak C-528/16 voor sommige technieken de beoogde duidelijkheid brengen. Daarover bent u eerder geïnformeerd in antwoord op Kamervragen van de VVD⁶. In tegenstelling tot de **fractie van de PvdD** zie ik geen reden om af te wachten hoe het Europese Hof oordeelt over de vraag hoe de bestaande Richtlijnen precies moeten worden geïnterpreteerd. De aangenomen motie Lodders roept mij immers op om actie te ondernemen. Daarom zijn mijn voorstellen zodanig geformuleerd dat deze elke denkbare uitspraak van het

² Kamerstuk 27 428, nr. 345

³ Kamerstuk 34 550 XIII, nr. 127

⁴ Kamerstuk 27 428, nr. 346

⁵ Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, Ahangsel nr. 1640

⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2016–2017, Ahangsel nr. 1092

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

Europese Hof van Justitie kunnen accommoderen zonder op de merites van die zaak in te gaan. Mede gelet op de zorg van velen over de tijd die het kost om oplossingen te bereiken, is er alle reden om op Europees beleidsniveau nu al gezamenlijk de discussie aan te vangen. Ik bestrijd overigens dat, zoals de leden van de **PvdD-fractie** lijken te suggereren, Nederland met het voorstel voorbijgaat aan het vereiste voorzorgsprincipe. Mijn voorstellen zijn wetenschappelijk onderbouwd en op geen enkele wijze strijdig met het voorzorgsbeginsel.

Ter uitvoering van de motie Lodders heb ik ervoor gekozen om de mogelijkheid van een uitzonderingsbepaling in de richtlijn te onderzoeken. Het antwoord op de vraag van de **VVD-fractie** naar de mogelijke handelingsperspectieven die zijn onderzocht, alsook in antwoord op de vraag van de **CDA-fractie** waarom er niet voor kan worden gekozen om sommige nieuwe technieken niet te beschouwen als genetische modificatie, luidt dat er in hoofdlijnen vier opties zijn onderzocht.

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

**Ministerie van
Infrastructuur en Milieu**

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

1. Niets doen dan wel doorgaan op de huidige voet

Het handelingsperspectief “niets doen” is – mede gelet op de motie Lodders en de kabinetsreactie over de uitvoering daarvan – niet aan de orde.

Toelichting: Met deze optie blijft de huidige onduidelijkheid over de relatie tussen nieuwe plantveredelings technieken en de geldende EU-regelgeving bestaan, terwijl de biotechnologische ontwikkelingen voortschrijden. De **PvdD-fractie** vraagt zich af of het niet voor de hand ligt om af te wachten hoe het Europese Hof oordeelt over de vraag hoe de bestaande Richtlijnen precies moeten worden geïnterpreteerd. De uitspraak in de genoemde Hofzaak zou een bindende interpretatie kunnen opleveren van de term mutagenese, een techniek die reeds is uitgezonderd van de toepasselijkheid van de Richtlijn. Daarmee kan echter alleen voor dat begrip meer duidelijkheid ontstaan, terwijl voor een aantal andere technieken onduidelijkheid blijft bestaan. De Hofzaak gaat immers niet over alle nieuwe plantveredelings technieken en ook niet specifiek over CRISPR/Cas9, en heeft dus een beperkte reikwijdte. Uitgangspunt van het kabinet is een EU-geharmoniseerde uitleg van Europese regels en het uitzonderen van toepassingen waarvan is gebleken of wetenschappelijk kan worden onderbouwd dat deze niet meer risico's met zich meebrengen dan traditionele veredeling. Daarom is gekozen voor een voorstel waarin een gewenste inhoud van de Bijlage 1B is geformuleerd die in beginsel geldt voor elke techniek van genetische modificatie.

2. Europees geharmoniseerde interpretatie bewerkstelligen

De afgelopen jaren is het niet mogelijk gebleken om te komen tot een gedeelde, Europees geharmoniseerde uitleg van de Richtlijn in relatie tot nieuwe plantveredelings technieken. Daarom is deze optie als onhaalbaar gekwalificeerd.

Toelichting: Uitgangspunt van het kabinet is een EU-geharmoniseerde uitleg van Europese regels en het uitzonderen van toepassingen waarvan is gebleken of wetenschappelijk kan worden onderbouwd dat deze niet meer risico's met zich meebrengen dan traditionele veredeling. Een expertwerkgroep en vele wetenschappelijke instanties in de EU hebben zich in de afgelopen zeven jaar gebogen over de nieuwe plantveredelings technieken. De Europese Commissie heeft op basis daarvan geen conclusies getrokken. Naar verwachting zal een nieuwe of gerevitaliseerde werkgroep daarin geen verandering brengen. Overigens zijn de mogelijkheden van interpretatie beperkt. Zonder het wijzigen van de tekst

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

**Ministerie van
Infrastructuur en Milieu**

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

van de Richtlijn is er maar beperkte ruimte voor interpretatie, namelijk de interpretatie van de definitie van “ggo” en de uitleg van “mutagenese”. Bovendien kunnen interpretaties aan het EU-hof worden voorgelegd. Dus opschrijven in de regelgeving wat men wil bereiken, biedt meer rechtszekerheid en rechtsgelijkheid dan interpreteren van wat wenselijk is.

3. Nationale interpretatie van de Richtlijn verkondigen

Deze optie is ongewenst omdat zowel de overheid als het bedrijfsleven in Nederland het belang en de noodzaak van harmonisatie in de Europese interne markt onderschrijven (level playing field). Bovendien is die harmonisatie (gemeenschapstrouw) een verdragsrechtelijke en wettelijke plicht.

Toelichting: Bij een ongewijzigde definitie van het begrip ggo en zonder wijziging van Bijlage IB van de Richtlijn is de speelruimte voor nationale uitleg van de Richtlijn uiterst beperkt. Een nationale uitleg, die niet door alle lidstaten en de Europese Commissie wordt gedeeld, is risicovol omdat deze zou kunnen worden betwist en biedt daarmee geen rechtszekerheid. Met een nationale uitleg riskeert Nederland een zogenaamde inbreukprocedure wegens het niet correct en getrouw naleven van EU-regelgeving.

4. Aanpassen van het uitzonderingsmechanisme in de richtlijn

Het wijzigen van het uitzonderingsmechanisme van de EU-richtlijn (wijzigen van Bijlage 1B), en het daarin uitwerken van criteria op basis waarvan toepassingen uitgezonderd kunnen worden van de toepasselijkheid van de Richtlijn, acht het kabinet op dit moment de meest haalbare, kansrijke en houdbare optie.

Toelichting: Het huidige uitzonderingsmechanisme zoals vervat in Bijlage IB van de Richtlijn betekent dat, voor iedere techniek die in aanmerking komt voor een uitzondering, de Europese Commissie een voorstel tot wijziging van de Richtlijn moet doen en dat de volledige EU-wetgevingsprocedure moet worden doorlopen (met codecisie). Problematisch is namelijk dat de Richtlijn nauwelijks criteria bevat waaraan getoetst moet worden als de vraag gesteld wordt of een techniek in aanmerking kan komen voor eventuele uitzondering van de toepasselijkheid van de Richtlijn. Het enige criterium dat wordt genoemd in de Richtlijn is de “geschiedenis van veilig gebruik” (preambule 17), maar dit criterium is niet concreet gemaakt. Overigens maken de voortschrijdende technologische

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

**Ministerie van
Infrastructuur en Milieu**

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

ontwikkelingen het steeds minder mogelijk om een techniek als zodanig op veiligheid te beoordelen. Illustratief daarvoor is het gebruik van CRISPR-Cas. De aard van de toepassing en het eindproduct zijn bepalender dan de techniek, die zowel veilige als onveilige producten kan opleveren. Er zijn dus redenen om het uitzonderingsmechanisme te verbeteren en uitvoerbaarder te maken en daarin ook de opgedane kennis over de huidige stand der techniek te verdisconteren. Door Bijlage 1B anders te formuleren kan een generiek (in plaats van een *case by case*) mechanisme worden gerealiseerd. De keuze voor het wijzigen van Bijlage 1B op de wijze zoals ik voorstel (en niet de hoofdtekst van de Richtlijn) is qua omvang een beperkte wijziging met overzienbare en beperkte consequenties.

Mijn voorstel tot het wijzigen van Bijlage 1B heeft u als bijlage bij mijn genoemde brief van 13 september jl.⁴ ontvangen. In reactie op de vragen van de **VVD-fractie** ben ik van oordeel dat het voorstel niet strijdig is met de motie Lodders. Toepassingen van nieuwe *genome editing* technieken voor planten, waaronder CRISPR/Cas9, kunnen uitgezonderd worden van de EU-richtlijn 2001/18/EC indien deze toepassingen aan de voorwaarden voldoen die in het voorstel zijn geformuleerd. Daarmee wordt gewaarborgd dat de aldus verkregen organismen ten minste even veilig zijn als voortbrengselen van traditionele plantveredeling. Slechts onder die voorwaarde kan Nederland immers instemmen met het uitzonderen van CRISPR/Cas9-toepassingen van de EU-richtlijn.

In antwoord op de vraag van de **ChristenUnie-fractie** inzake patenten voor CRISPR/Cas9: voor deze nieuwe technologie zijn meerdere octrooien aangevraagd of verleend, op naam van verschillende universiteiten, andere kennisinstellingen en bedrijven. Door de toepassing van deze nieuwe technologie kunnen nieuwe rassen worden ontwikkeld met verbeterde opbrengst en resistenties. Daarvan profiteren ook boeren.

De **VVD-fractie** vraagt waarom voor producten, die met nieuwe plantveredelings technieken zijn vervaardigd, wordt vereist dat aangetoond wordt dat deze producten even veilig zijn als producten die via conventionele methoden zijn verkregen, terwijl er voor producten die vervaardigd zijn met conventionele methoden niet standaard een veiligheids- en risicoanalyse uitgevoerd hoeft te worden. Het antwoord daarop is dat, toen genetische modificatie werd ontwikkeld, er nagenoeg geen kennis over de veiligheidsaspecten bestond. Om die reden is in

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

Europa gekozen voor een toelatingssysteem met een voorafgaande risicobeoordeling. Het is overigens niet zo dat die beoordeling vereist dat aangetoond moet worden dat deze producten even veilig zijn als producten die via conventionele methoden zijn verkregen. Vereist wordt dat de producten veilig zijn voor mens en milieu, met als norm een verwaarloosbaar risico. Voor conventionele plantveredeling is dat niet nodig omdat voor die methoden een lange "geschiedenis van veilig gebruik" bestaat als gevolg van jarenlang vergaarde kennis en ervaring waarin de veiligheid van de voortbrengselen ervan is bewezen. Bovendien bestaat binnen dat systeem een selectie- en kwaliteitsmechanisme en is bovendien een registratie van nieuwe plantenrassen vereist waarvoor ook veiligheidsinformatie moet worden aangeleverd.

Op de vraag van de **VVD-fractie** of ik inzicht kan geven in de hoeveelheid onbedoelde effecten (*unintended effects*) die te vinden zijn in een plant uit conventionele veredeling, afgezet tegen dezelfde plant die op basis van nieuwe plantveredelings technieken is veredeld, heb ik geen informatie beschikbaar binnen de mij gestelde termijn voor beantwoording van de gestelde vragen.

De agro-sector blijkt eensluidend mijn inzet te waarderen maar verdeeld te zijn over de inhoud van mijn voorstellen. In antwoord op vragen van de **VVD-fractie** kan ik bevestigen dat ik brieven van HollandBio, Plantum en Keygene heb ontvangen waarin zij kritische kanttekeningen plaatsen bij mijn voorstellen. Naar aanleiding van die brieven hebben gesprekken tussen mijn ambtenaren en deze organisaties plaatsgevonden. Overigens zijn tijdens meerdere stakeholdersoverleggen met vertegenwoordigers uit de gehele agrosector ook positieve reacties uitgesproken met betrekking tot het Nederlands initiatief om na tien jaar stilstand eindelijk de discussie in Europa te voeren op basis van concrete voorstellen.

Proces

Naar aanleiding van vragen van de **fracties van D66 en de VVD** kan ik berichten dat ik op 1 juni, tijdens stakeholderbijeenkomsten met de sector, mijn voornemens heb gedeeld. De sector heeft mijn voorstellen medio juli ontvangen. Daarop heeft op 20 juli overleg met de stakeholders plaatsgevonden en is de sector tot 1 september de gelegenheid geboden tot het inbrengen van inhoudelijk commentaar, op grond waarvan de voorstellen zijn aangepast. Daarnaast hebben

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

ook meerdere bilaterale overleggen plaatsgevonden (o.a. met Plantum, HollandBio, Bionext, LTO en Keygene). Op 4 september heeft opnieuw overleg met de stakeholders plaatsgevonden. Op 7 september heeft Nederland een bijeenkomst georganiseerd in Brussel om het voorstel aan de Europese Commissie en de EU-lidstaten te presenteren en de beleidsdiscussie over nieuwe plantveredelings technieken te starten. Over die bijeenkomst is op 13 september een terugmelding gegeven aan de Nederlandse stakeholders, waarna met hen is afgesproken om het stakeholdersoverleg eind november voort te zetten.

In antwoord op vragen van de **D66-fractie** over de inhoudelijke opvattingen van andere lidstaten en het Europese krachtenveld ten aanzien van mijn voorstellen verwijs ik kortheidshalve naar mijn brief aan uw Kamer van 13 september⁴ waarin ik de stand van zaken heb toegelicht. De lidstaten en de Europese Commissie beraden zich momenteel op de voorstellen en hebben daarover nog geen positie bepaald. Wel werd het initiatief zeer gewaardeerd. Momenteel wordt gezocht naar een geschikt moment en een geschikte bijeenkomst om met de EU-lidstaten en de Europese Commissie inhoudelijk de discussie over de voorstellen te voeren.

De Nederlandse stakeholders die kritisch zijn, vrezen dat de voorstellen tot wijziging van de EU-richtlijn aanleiding kunnen zijn voor andere lidstaten of het Europees Parlement om ook andere wijzigingen van de EU-richtlijn voor te stellen, met mogelijk een minder gewenste inhoud. Ook vrezen zij dat het proces van het wijzigen van de richtlijn mogelijk lang kan duren. Zij willen in plaats daarvan dat door de Nederlandse overheid wordt besloten om plantaardige voortbrengselen van nieuwe technieken niet meer als ggo te beschouwen en de vigerende regelgeving er niet meer voor te laten gelden. Deze optie is, zoals hierboven geschetst, ongewenst omdat zowel de overheid als het bedrijfsleven in Nederland het belang en de noodzaak van harmonisatie in de Europese interne markt onderschrijven (level playing field). Bovendien is die harmonisatie (gemeenschapstrouw) een verdragsrechtelijke en wettelijke plicht.

Degenen die positief staan ten opzichte van mijn voorstellen, zijn van mening dat het na tien jaar stilstand goed is om eindelijk de discussie in Europa te voeren op basis van concrete voorstellen die inhoudelijk tegemoetkomen aan zowel het doel van de motie Lodders als aan de wens van de agro-sector om bepaalde nieuwe

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

plantveredelingstechnieken die aan de veiligheidscriteria voldoen te kunnen
gebruiken zonder dat daarvoor de EU-richtlijn van toepassing is.

Juist om de Europese discussie te kunnen starten, heb ik mijn voorstellen
wereldkundig gemaakt en zijn deze voorstellen tevens beschikbaar voor de
deelnemers aan de *High-Level Conference 'Modern Biotechnologies in Agriculture
– Paving the way for responsible innovation'* die op 28 september 2017 zal worden
gehouden. Daarmee heb ik een bijdrage geleverd aan de discussie die daar zal
plaatsvinden over elementen voor toekomstig landbouwbeleid in relatie tot de
ontwikkelingen in de biotechnologie. Deze conferentie is door de Europese
Commissie georganiseerd als een brede conferentie met maatschappelijke
actoren⁷, waarin aandachtspunten voor toekomstig Europees landbouwbeleid in
relatie tot biotechnologische ontwikkelingen aan de hand van paneldiscussies
worden besproken. Het is dus geen besluitvormende conferentie maar vooral een
conferentie die bedoeld is als brede verkenning en dialoog met Europese actoren.
De Europese Commissie is voornemens de uitkomsten van die conferentie aan de
Europese Raad terug te melden. In antwoord op vragen van de **fractie van de
PvdD**: Nederlandse ambtenaren zullen als toehoorder aan de conferentie
deelnemen en zij zullen daar aandacht vragen voor mijn voorstel dat ik u als
bijlage bij mijn brief van 13 september jl.⁴ heb doen toekomen.

De leden van de **GroenLinks-fractie** zijn geen voorstander van een algemene
vrijstelling van CRISPR/Cas9 en vragen of ik het eens ben met hun oordeel dat er
onvoldoende duidelijkheid is over de risico's van CRISPR/Cas9 en de mate waarin
de sector zorg kan dragen voor de veiligheid, ook als mutaties plaatsvinden in
planten die ook via klassieke veredeling tot stand hadden kunnen komen. In
antwoord op deze vraag heb ik eerder aangegeven geen voorstander te zijn van
een algemene vrijstelling van CRISPR/Cas9. Mijn voorstellen betreffen uitsluitend
een uitzondering van toepassingen van nieuwe plantveredelingstechnieken zoals
CRISPR/Cas9, voor zover deze voldoen aan de daarin genoemde criteria. Immers,
alleen dan kan worden gewaarborgd dat die toepassingen ten minste even veilig
zijn als traditionele veredeling. In de referenties en voetnoten van mijn voorstellen
zijn verwijzingen opgenomen naar de daarvoor gehanteerde wetenschappelijke
bronnen en onderzoeken. De plantveredelingssector heeft overigens naar mijn
oordeel met een lange "geschiedenis van veilig gebruik" en jarenlange kennis en

⁷ http://ec.europa.eu/dgs/health_food-safety/events/20170928_modern_biotech.htm

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

**Ministerie van
Infrastructuur en Milieu**

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

ervaring bewezen wel degelijk zorg te kunnen dragen voor betrouwbare en veilige
voortbrengselen.

De leden van de **GroenLinks-fractie** vragen voorts een toelichting op de
haalbaarheid en uitvoerbaarheid van de inperkende criteria uit mijn voorstellen.
Daarop kan ik op dit moment slechts aangeven dat ik dit zonder meer als
uitvoerbaar en handhaafbare criteria zie, maar dat een Europese discussie over de
voorstellen juist bedoeld is om die uitvoerbaarheid en haalbaarheid ook met
Europese partners te bespreken.

In dat verband merken de leden van de **GroenLinks-fractie** op dat er met nieuwe
technieken als CRISPR/Cas9 geen zichtbaar onderscheid is tussen genetisch en
niet-genetisch gemodificeerde planten. Het antwoord op hun vraag of het daardoor
onmogelijk is dergelijke planten aan specifieke regelgeving te onderwerpen, is
evenwel ontkennend. De Europese gg-regelgeving bevat een definitie van ggo die
zowel product- als procesgeoriënteerd is. Dus ook de wijze waarop een ggo is
vervaardigd, is bepalend voor de toepasselijkheid van die regelgeving. Zelfs als
het in de plant niet zichtbaar is, kan in de productieketen worden achterhaald wie
en op welke wijze de plant heeft vervaardigd.

Naar aanleiding van de vraag van de leden van de **GroenLinks-fractie** en de
PvdD-fractie in hoeverre mijn voorstellen rekening houden met de keuzevrijheid
van consumenten, luidt het antwoord dat ggo's die uitgezonderd zijn van de EU-
richtlijn niet geëtiketteerd hoeven te worden. Die situatie geldt op grond van de
etiketteringsverordening (1831/2003/EG) uit 2003 voor technieken die zijn
uitgezonderd van Richtlijn 2001/18/EG (momenteel celfusie en mutagenese). De
door mij ontwikkelde voorstellen voor een Europese discussie over nieuwe
plantveredelingsstechnieken zijn goed te rijmen met de motie Ouwehand/Smaling⁸
en de motie Ouwehand⁹ omdat etikettering niet de enige manier is om
keuzevrijheid te waarborgen. Korthedshalve verwijs ik naar de brief over de
uitvoering van de motie van Gerven ter zake, van 9 januari 2015¹⁰, waarbij ik
opmerk dat de keuzevrijheid voor consumenten in eerste instantie tot de
verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

8 Kamerstuk 27 428, nr. 337

9 Kamerstuk 27 428, nr. 338

10 Kamerstuk 27 428, nr. 298

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

behoort, en de keuzevrijheid voor professionele gebruikers in de agro-sector in eerste instantie tot de verantwoordelijkheid van de minister van Economische Zaken behoort.

In antwoord op de vraag van leden van de **ChristenUnie-fractie** meld ik dat een etiketteringsverplichting op Europees niveau geregeld moet worden. Bovendien is het bieden van keuzevrijheid voor consumenten ook op andere manieren mogelijk.

Naar aanleiding van de inbreng van de leden van de **PvdD-fractie**, wil ik melden dat voor de uitvoering van de motie Ouwehand/Smaling⁸ en de motie Ouwehand⁹ mijn collega's van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Economische Zaken de eerstverantwoordelijke bewindspersonen zijn en ik zal deze vraag aan hen doorgeleiden.

Op vragen van de **PvdD-fractie** of ik de uitgangspunten onderschrijf van Europese Richtlijn 2001/18, Verordening 1829/2003 en Verordening 1830/2003, zoals die in de genoemde richtlijn en verordeningen zijn beschreven, kan ik bevestigend antwoorden.

Op de vraag van de leden van de **PvdD-fractie** of ik de analyse onderschrijf van *Corporate Europe Observatory* over vrijstellingen voor nieuwe gentechtechnieken, zoals CRISPR/Cas9, is mijn reactie dat die analyse niet van toepassing is op de door mij ontwikkelde voorstellen voor een Europese discussie over nieuwe plantveredelingsstechnieken. Immers, mijn voorstellen bevatten beperkende criteria die wetenschappelijk onderbouwd zijn en gebaseerd zijn op de kennis die in decennia van Europees toelatingsbeleid zijn opgedaan. Korthedshalve verwijs ik daarvoor naar de referenties en voetnoten in mijn voorstellen die ik u als bijlage bij mijn brief van 13 september⁴ heb doen toekomen.

De leden van de **PvdD-fractie** roepen het kabinet op haar koers bij te stellen en te handelen vanuit de door de Kamer gevraagde keuzevrijheid voor boeren, burgers en telers. Mijn voorstellen zijn echter op geen enkele wijze strijdig met het uitgangspunt van keuzevrijheid, zodat een koersbijstelling naar mijn oordeel niet nodig is. De wijze waarop keuzevrijheid voor boeren, burgers en telers optimaal vormgegeven kan worden, is een kwestie waarvoor ik verwijs naar mijn collega's

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

> Retouradres Postbus 20901 2500 EX Den Haag

De voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Rijnstraat 8
2515 XP Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

T 070-456 0000
F 070-456 1111

Ons kenmerk

IENM/BSK-2017/232078

Uw kenmerk

27428-346/2017D26098

Datum 25 september 2017
Betreft Stand van zaken ten aanzien van de uitvoering van de
gewijzigde motie van het lid Lodders over een vrijstelling
van CRISPR/Cas9

van Economische Zaken en Volksgezondheid, Welzijn en Sport, die daarvoor
eerstverantwoordelijk zijn.

Tot slot

De leden van de **CDA-fractie** menen dat mijn uitvoering van de motie Lodders een fundamentele discussie entameert over de structuur van de Europese regelgeving ten aanzien van biotechnologie en daarmee geen adequate uitvoering is van de motie Lodders. Ik hecht eraan duidelijk twee sporen van elkaar te onderscheiden. Enerzijds werk ik in het kader van de kabinetsreactie op de Trendanalyse Biotechnologie 2016¹¹ aan de modernisering van beleid – zowel nationaal als in EU-verband – in het licht van de voortschrijdende ontwikkelingen in de biotechnologie. Over de voortgang daarvan heb ik u voor het einde van dit jaar een voortgangsbrief toegezegd waarin zowel antwoorden op de vragen van de **CDA-fractie** over de Europese regelgevingsstructuur, als vragen van de **fractie van de ChristenUnie** en de **fractie van Groen Links** aan de orde zullen komen. Anderzijds werk ik, conform de genoemde kabinetsreactie op de Trendanalyse Biotechnologie 2016, aan het oplossen van problemen rondom nieuwe plantveredelingstechnieken binnen het huidige raamwerk van Europees beleid en Europese regelgeving. Daarover gaan mijn voorstellen ter uitvoering van de motie Lodders.